

The Role of Moral Judgments in Historiography: An Examination of Challenges and Consequences¹

Zahra Rooholahi Amiri² | Fezeh Khataminia³ | Sayyed Mahdi Hoseini⁴

Received: 2025/05/22
Accepted: 2025/10/09

Abstract

This article examines the role of moral judgments in historiography, focusing on the challenges and consequences they entail. The central question concerns the relationship between ethical evaluation and historical objectivity: whether and how a historian can engage in moral judgments about the past while remaining committed to methodological rigor. Drawing on a theoretical framework composed of four traditions—reflective, analytical, narrative, and critical-ethical—this study examines diverse perspectives offered by philosophers and historians on the subject. The findings indicate that traditional approaches emphasize the exclusion of moral judgment to preserve objectivity, while contemporary traditions regard ethics as an integral component of historical narration. Through an analysis of issues such as anachronism, bias, ideological distortion, and social pressure, the article demonstrates that moral judgments can serve both as instruments for enhancing historical memory and justice, and, when misused, as sources of distortion of the past. Ultimately, the article advocates for a balanced approach grounded in critical objectivity and the ethical responsibility of the historian.

Keywords: moral judgment, historiography, historical objectivity, historiographical traditions and approaches, historical narrative, ethical responsibility of the historian.

Introduction

The relationship between moral judgment and historical objectivity is one of the most persistent and contested debates in contemporary philosophy of history. Historians have long been divided over the question of whether ethical evaluation of past actions, events, and structures is compatible with the principles of objectivity, neutrality, and methodological rigor. On one hand, moral judgment appears necessary for making sense of historical suffering, injustice, and responsibility; on the other hand, it is often regarded as a source of anachronism, bias, and ideological distortion. This article seeks to examine the place of moral judgment in

1. DOI: 10.22051/hph.2025.51240.1809

2. Associate Professor, Department of History, Baqir al-Olum University, Qom, Iran. Z.rooholahiamiri@bou.ac.ir

3. Assistant Professor, Department of Language and Intercultural Studies, Baqir al-Olum University, Qom, Iran. Khataminia@bou.ac.ir

4. PhD Graduate in Islamic History, Baqir al-Olum University, Qom, Iran. (Corresponding Author) sm.hoseini@bou.ac.ir

Print ISSN: 2008-8841/ Online ISSN: 2538-3507

historiography by analyzing its theoretical foundations, methodological challenges, and epistemic consequences.

The central assumption of this study is that historiography is not merely a passive recording of past facts but an interpretive practice shaped by conceptual frameworks, narrative choices, and value-laden presuppositions. The selection of topics, prioritization of sources, and construction of historical narratives inevitably reflect normative orientations. Consequently, the complete exclusion of ethical considerations from historical writing may be neither feasible nor desirable. The aim of this article is not to defend uncritical moralization of history, but to explore whether a balanced and reflective form of moral judgment can coexist with scholarly objectivity.

Methodology

This research adopts an analytical–interpretive approach grounded in comparative philosophy of history. It relies on a critical examination of classical and contemporary texts by philosophers and historians who have addressed issues of objectivity, neutrality, narrative, and ethics in historical knowledge. The analysis is structured around four major historiographical traditions: the reflective tradition, the analytical tradition, the narrative–rhetorical tradition, and the ethical–critical tradition. These traditions are treated not as rigid schools but as conceptual orientations that highlight different aspects of the relationship between historical knowledge and moral evaluation. By comparing these approaches, the study seeks to clarify the underlying assumptions that shape divergent attitudes toward moral judgment in historiography.

Discussion & Results

The findings reveal significant differences among historiographical traditions regarding the legitimacy and function of moral judgment. In the reflective tradition, exemplified by thinkers such as Hegel and Marx, history is understood as a meaningful process shaped by rational or material forces. Within this framework, moral judgment is not only permissible but often necessary for revealing the ethical or ideological significance of historical developments, particularly in relation to domination, emancipation, and human progress.

By contrast, the analytical tradition, associated with figures such as R. G. Collingwood, William Dray, and later analytical philosophers of history, emphasizes logical clarity, causal explanation, and methodological discipline. From this perspective, moral judgments are viewed with caution, as they may introduce subjectivity and undermine explanatory rigor. Although absolute objectivity is often acknowledged as unattainable, proponents of this tradition argue for a form of critical realism in which historians consciously restrain their value commitments and adhere strictly to evidential standards.

The narrative–rhetorical tradition, most notably advanced by Hayden White, challenges the assumption that historical narratives can ever be value-neutral. According to this view, the very acts of employment, language choice, and narrative structuring entails implicit moral meanings. Moral judgment is thus embedded within historical discourse itself rather than externally imposed upon it. Ethical significance emerges through narrative form, especially in accounts dealing with violence, suffering, and trauma.

Finally, the ethical–critical tradition foregrounds the historian’s responsibility toward past and present communities. Scholars within this orientation argue that historiography inevitably participates in moral and political discourses, particularly

in contexts marked by injustice, oppression, or collective memory. From this standpoint, ethical reflection enhances rather than diminishes historical understanding by exposing power relations, recovering marginalized voices, and contributing to narrative justice.

At the same time, the study identifies several major challenges associated with moral judgment in historiography. These include the risk of anachronism, ideological bias, oversimplification of complex historical contexts, and susceptibility to political or social pressures. Moral expectations of audiences and limitations of historical sources may further encourage selective narration or excessive moralization. When ethical evaluation is detached from contextual analysis and methodological caution, it can distort the past and weaken the credibility of historical scholarship.

Conclusion

The article concludes by defending a mediating position described as “critical objectivity” or “committed objectivity.” This approach rejects both the illusion of value-free historiography and the unrestrained moralization of history. It emphasizes fidelity to historical evidence, contextual sensitivity, and methodological transparency, while simultaneously recognizing the moral responsibility of the historian. Ethically informed historiography, on this view, does not consist in issuing definitive moral verdicts but in fostering a reflective, dialogical, and pluralistic engagement with the past. Such an approach can strengthen historical memory, promote narrative justice, and contribute to the moral self-understanding of societies without compromising scholarly integrity.

References

- Benedict, R. (1934). *Patterns of Culture*. Boston: Houghton Mifflin.
- Berlin, I. (1990). *The Crooked Timber of Humanity: Chapters in the History of Ideas*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Butterfield, H. (1931). *The Whig Interpretation of History*. London: G. Bell and Sons.
- Carr, E. H. (1961). *What Is History?* London: Macmillan.
- Derrida, J. (1976). *Of Grammatology* (G. C. Spivak, Trans.). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge* (A. M. Sheridan Smith, Trans.). New York: Pantheon Books.
- Gallois, W. (2012). *Ethics and Historical Research*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Gorman, J. (2007). *Historical Judgement: The Limits of Historiographical Choice*. Stocksfield: Acumen.
- Jenkins, K. (1991). *Re-thinking History*. London: Routledge.
- Lemon, M. C. (2003). *Philosophy of History: A Guide for Students*. London: Routledge.
- Low-Beer, A. (1983). Moral judgments in history and history teaching. *History and Theory*, 22(2), 153–162.
- Low-Beer, A. (1983b). Moral judgments in history and history teaching. *History and Theory*, 22(2), 153–162. <https://doi.org/10.2307/2505158>
- Macaulay, T. B. (1961). Minute on Indian education (1835). In A. P. Thornton (Ed.), *The Imperial Idea and Its Enemies: A Study in British Power*. London: Macmillan.
- MacIntyre, A. (1981). *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame, IN:

- University of Notre Dame Press.
- MacIntyre, S. (Ed.). (2004). *The Historian's Conscience: Australian Historians on the Ethics of History*. Melbourne: Melbourne University Publishing.
- Marx, K., & Engels, F. (1978). The communist manifesto. In R. C. Tucker (Ed.), *The Marx-Engels Reader* (2nd ed., pp. 469–500). New York: W. W. Norton. (Original work published 1848)
- Meretoja, H. (2018). *The Ethics of Storytelling: Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. Oxford: Oxford University Press.
- Mill, J. S. (1998). *Utilitarianism* (R. Crisp, Ed.). Oxford: Oxford University Press. (Original work published 1863)
- Novick, P. (1988). *That Noble Dream: The "Objectivity Question" and the American Historical Profession*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nozari, H. A. (2000). *Philosophy of History, Methodology, and Historiography*. Tehran: Tarh-e No. [In Persian]
- Ranke, L. von. (1885). *History of the Latin and Teutonic Nations (1494–1514)* (G. R. Dennis, Trans.). Oxford: Clarendon Press.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Tsai, G. T. (2005). *Moral Judgment and Historical Understanding*. Dordrecht: Springer.
- Tucker, A. (Ed.). (2009). *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Weber, M. (1949). *The Methodology of the Social Sciences*. (E. A. Shils & H. A. Finch, Trans. & Eds.). Glencoe, IL: The Free Press.
- White, H. (1973). *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- White, H. (2007). *The Ethics of Narrative: Essays on History, Literature, and Theory*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Zarin-Kub, A. H. (1995). *Tarikh dar Tarazu* (2nd ed.). Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Zhang, S. (2010). Ethical responsibility and historical representation: Remembering trauma. *Journal of Historical Studies*, 12(1), 42–59.

دو فصلنامه علمی تاریخ نگری و تاریخ نگاری دانشگاه الزهراء (س)
سال سی و چهارم، دوره جدید، شماره ۳۴، پیاپی ۱۱۹، پاییز و زمستان ۱۴۰۳
مقاله علمی - پژوهشی
صفحات ۹۱-۶۹

نقش قضاوت‌های اخلاقی در نگارش تاریخ «بررسی چالش‌ها و پیامدها»^۱

زهرا روح‌الهی امیری ^۲ ID | فضا خاتمی نیا ^۳ ID | سید مهدی حسینی ^۴ ID

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۱۷

چکیده

این مقاله به بررسی نقش قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ‌نگاری، با تأکید بر چالش‌ها و پیامدهای آن می‌پردازد. مسئله اصلی پژوهش، نسبت میان ارزش‌گذاری اخلاقی و عینیت تاریخی است؛ اینکه آیا و چگونه، مورخ می‌تواند در عین پایبندی به اصول روشمند، به داوری اخلاقی درباره گذشته دست بزند. با بهره‌گیری از چارچوبی نظری متشکل از چهار سنت تأملی، تحلیلی، روایی و انتقادی-اخلاقی، دیدگاه‌های متنوع فیلسوفان و تاریخ‌نگاران در این زمینه بررسی شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که رویکردهای سنتی، بر حذف داوری اخلاقی به نفع عینیت تأکید دارند؛ در حالی که سنت‌های معاصر، اخلاق را بخشی جدایی‌ناپذیر از روایت تاریخی می‌دانند. مقاله با تحلیل چالش‌هایی چون آناکرونیسم، سوگیری، تحریف ایدئولوژیک و فشارهای اجتماعی، نشان می‌دهد که قضاوت‌های اخلاقی می‌توانند، از یک سو، ابزار تقویت حافظه تاریخی و عدالت باشند و از سوی دیگر، در صورت سوءاستفاده، به تحریف گذشته بینجامند. در پایان، بر ضرورت دستیابی به

۱. شناسه دیجیتال (DOI): 10.22051/hph.2025.51240.1809

۲. دانشیار گروه تاریخ دانشگاه باقرالعلوم علیه‌السلام، قم، ایران. z.rooholahiamiri@bou.ac.ir

۳. استادیار گروه زبان و مطالعات بینافرهنگی دانشگاه باقرالعلوم علیه‌السلام، قم، ایران. Khataminia@bou.ac.ir

۴. دانش‌آموخته دکتری تاریخ اسلام دانشگاه باقرالعلوم علیه‌السلام، قم، ایران (نویسنده مسئول). sm.hoseini@bou.ac.ir

رویکردی میان‌گرایانه تأکید می‌شود؛ رویکردی که بر پایه عینیت انتقادی و مسئولیت‌پذیری اخلاقی مورخ استوار باشد.

کلیدواژه‌ها: تاریخ‌نگاری، روایت تاریخی، سنت‌ها و رویکردهای تاریخ‌نگاری، عینیت تاریخی، قضاوت اخلاقی، مسئولیت اخلاقی مورخ.

مقدمه

قضاوت‌های اخلاقی تأثیرات قابل توجهی بر نحوه بازنمایی گذشته، تحلیل و تفسیر وقایع تاریخی دارند. برخی پژوهشگران بر تأثیر مثبت این قضاوت‌ها تأکید دارند و آن را ابزاری برای نقد نابرابری‌ها و بی‌عدالتی‌های تاریخی می‌دانند؛ در حالی که گروهی دیگر معتقدند ارزش‌های اخلاقی ممکن است مانعی در مسیر دستیابی به عینیت در تاریخ‌نگاری باشند.

این مقاله به بررسی تأثیرات دوگانه قضاوت‌های اخلاقی بر رویکردهای مورخان می‌پردازد و تلاش می‌کند به پرسش‌هایی نظیر اینکه چگونه ارزش‌ها و داوری‌های اخلاقی می‌توانند به برجسته‌سازی یا حاشیه‌رانی گروه‌ها، یا به ارتقای سطح تحلیل تاریخی و گذار از روایت‌نگاری توصیفی بینجامند، پاسخ دهد. همچنین، به چالش‌ها و پیامدهای استفاده از ارزش‌گذاری در تاریخ، از جمله ایجاد سوگیری، نفوذ ایدئولوژی و تأثیر ارزش‌های معاصر بر روایت تاریخی - که می‌توانند عینیت را تهدید کنند - پرداخته می‌شود.

در نهایت، این مقاله با تحلیل دیدگاه‌های گوناگون فیلسوفان تاریخ درباره قضاوت‌های اخلاقی، تلاش می‌کند چالش‌ها و پیامدهای آن را در فرآیند نگارش تاریخ روشن سازد. چنین تحلیلی می‌تواند به مورخان در اتخاذ رویکردی متعادل نسبت به ارزش‌ها و قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ‌نگاری یاری رساند.

پیشینه پژوهش

موضوع «قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ» یکی از مباحث بنیادی و پرچالش در فلسفه تاریخ و نظریه تاریخ‌نگاری است که ریشه‌های آن را می‌توان در اندیشه‌های کلاسیکی همچون آثار آگوستین^۱، هگل^۲ و مارکس^۳ پی گرفت. با این حال، طرح نظام‌مند این مسئله در قالبی فلسفی و میان‌رشته‌ای، عمدتاً از قرن بیستم به بعد و در بسترهایی چون فلسفه تحلیلی، اخلاق کاربردی و نظریه روایت گسترش یافت. پرسش اصلی در این حوزه آن است که آیا مورخ

1. Saint Augustinus.
2. Georg Wilhelm Friedrich Hegel.
3. Karl Heinrich Marx

مجاز به داوری اخلاقی دربارهٔ افراد یا رخداد‌های گذشته است و اگر چنین باشد، این قضاوت باید بر چه مبانی‌ای استوار گردد و چه پیامدهایی به دنبال دارد؟

آغاز این بحث در عصر جدید را می‌توان در تأملات فیلسوفانی همچون ر.گ. کالینگوود^۱ و ویلیام درای^۲ مشاهده کرد که بر اهمیت فهم نیت و درک درونی کنشگران تاریخی تأکید داشتند. با گذر به نیمهٔ دوم قرن بیستم، این مباحث با ظهور نظریه‌های روایت‌محور و تحت‌تأثیر متفکرانی چون هایدن وایت^۳، پل ریکور^۴، چارلز تیلور^۵ و آلوین گلدمن^۶ عمق بیشتری یافت. وایت، با تمرکز بر ساختار بلاغی روایت تاریخی، نشان داد که داوری‌های اخلاقی بخشی جدایی‌ناپذیر از فرایند روایت‌سازی‌اند.

در همین چارچوب، آثار مختلفی^۷ به‌صورت مستقیم به این پرسش پرداخته‌اند. این متون به مسائلی چون مشروعیت ارزش‌گذاری کنونی بر گذشته، امکان داوری بینا فرهنگی و نسبت میان اخلاق، حافظه و روایت پرداخته‌اند.

به‌طور کلی، این بحث در تقاطع حوزه‌های فلسفه، تاریخ، اخلاق و مطالعات حافظه شکل گرفته و افقی میان‌رشته‌ای برای بازناندیشی در باب «وجدان تاریخی» و مسئولیت‌پذیری مورخ گشوده است. در ادامه به برخی از آثار ارزشمند در این حوزه اشاره می‌گردد.

۱. کتاب (2003) "Philosophy of History: A Guide for Students" نوشتهٔ M.C. Lemon

یکی از منابع معتبر و تحلیلی در زمینهٔ فلسفه تاریخ است که به‌طور سیستماتیک سیر تکامل اندیشه‌های تاریخی از دوران کلاسیک تا نظریه‌های معاصر را بررسی می‌کند. این اثر به‌ویژه برای استفاده به‌عنوان پیشینه تحقیق در پژوهش‌های فلسفی و میان‌رشته‌ای تاریخ‌نگاری مفید است، چرا که به‌دقت تمایز میان سنت‌های فکری مختلف را مطرح کرده و ارتباط هر کدام را با موضوعاتی چون شناخت گذشته، روایت و تبیین روشن می‌سازد.

نویسنده همچنین موضوعاتی کلیدی مانند رابطهٔ تاریخ با علم، امکان داوری اخلاقی دربارهٔ گذشته، جایگاه روایت در برابر تبیین علمی و مسئلهٔ واقع‌گرایی تاریخی را تحلیل می‌کند. لمون در این کتاب تلاش می‌کند تا با زبانی روشن و در عین حال پیچیده، به خواننده کمک کند تا مفاهیم بنیادی تاریخ‌نگاری و چالش‌های مفهومی آن را درک کند.

-
1. R. G. Collingwood
 2. Francis William Dry
 3. Hayden White
 4. Paul Ricœur
 5. Charles Taylor
 6. Alvin Ira Goldman
 7. Moral Judgment and Historical Understanding (George Tsan Tsai), The Historian's Conscience (Stuart Macintyre), On Ethics and History (Philip J. Ivanhoe), The Ethics of Narrative (Hayden White)

این کتاب به‌ویژه برای پژوهش‌هایی که به تحلیل فلسفه تاریخ، بررسی گفتمان تاریخ‌نگارانه یا بازنمایی در روش‌شناسی تاریخی علاقه‌مند هستند، منبعی محکم و قابل استناد فراهم می‌آورد. همچنین برای مقالاتی که به دنبال بررسی ارتباط میان روایت، اخلاق و شناخت تاریخی هستند، این کتاب منبعی ضروری و چارچوب‌ساز است.

۲. کتاب "The Historian's Conscience: Australian Historians on the Ethics of History" (2004) اثر جمعی و بینارشته‌ای به سرپرستی استوارت مک‌آینتایر^۱ نوشته شده است که به‌طور انتقادی ابعاد اخلاقی تاریخ‌نگاری را بررسی می‌کند. این کتاب در بستر مناقشات فکری و سیاسی موسوم به (History Wars) در استرالیا نوشته شده و از دیدگاه «وجدان مورخ» به تحلیل ارتباط میان تعهد حرفه‌ای، مسئولیت اجتماعی و صداقت در روایت گذشته می‌پردازد. این اثر منبعی غنی و ارزشمند برای پژوهش‌هایی است که به ارتباط اخلاق و تاریخ‌نگاری در زمینه‌های معاصر و پسااستعماری می‌پردازند و به‌ویژه برای مطالعاتی که به اخلاقی‌سازی تاریخ‌نگاری، نقش مورخ در جامعه و تحلیل رابطه حقیقت و قدرت در روایت تاریخ توجه دارند، به عنوان مرجع معتبر و پیشینه‌ای ضروری شناخته می‌شود.

۳. کتاب "A Companion to the Philosophy of History and Historiography" (2009) به ویراستاری Aviezer Tucker یکی از جامع‌ترین و معتبرترین منابع مرجع در حوزه فلسفه تاریخ و نظریه تاریخ‌نگاری است.

این کتاب برای پژوهش‌هایی که به مسائلی همچون روایت تاریخی، حقیقت، بازنمایی، اخلاق روایت و روش‌شناسی تاریخ پرداخته‌اند، چارچوبی مفهومی و نظری فراهم می‌آورد. به‌ویژه برای پژوهش‌هایی که به بررسی تحول در فهم فلسفی تاریخ، حرکت از سنت‌های عقل‌گرایانه به سوی روایت‌محوری و بررسی نسبت میان تبیین علمی و معناکاوی روایی می‌پردازند، این کتاب منبعی پایه‌ای، تفصیلی و نظری است.

۴. کتاب "The Ethics of Narrative" (2007) مجموعه‌ای از مقالات اخیر هایدن وایت، نظریه‌پرداز برجسته تاریخ‌نگاری روایی است. این اثر بر دوره‌های پایانی کار فکری وایت متمرکز دارد و نشان می‌دهد که چگونه او از تحلیل‌های بلاغی و روایی خود به سمت تأملات عمیق‌تری در خصوص اخلاق روایت تاریخی پیش رفته است.

این کتاب نظریه معروف وایت را که تاریخ‌نگاری اساساً یک فرآیند روایی و بلاغی است، نه بازتاب ساده واقعیت، دوباره بررسی می‌کند و به مخاطب یادآوری می‌کند که انتخاب روایت، ساختار و زبان مورخ همواره پیامدهای اخلاقی دارد.

این کتاب برای پژوهش‌هایی که به موضوعات اخلاق روایت، مسئولیت مورخ و نسبت میان زبان و حقیقت تاریخی پرداخته‌اند، یک منبع اساسی و تاثیرگذار به‌شمار می‌رود.

۵. مجموعه مقالات (2004) "The Ethics of History" که توسط دیوید کار (David Carr)، توماس آر. فلین (Thomas R. Flynn) و رودولف ماکورهیل (Rudolf A. Makkreel) نوشته شده است، یک بررسی جامع و انتقادی از ابعاد اخلاقی تاریخ‌نگاری است که در آن نویسندگان به چالش‌ها و پیچیدگی‌های مربوط به تعامل میان تاریخ و اخلاق می‌پردازند. در این اثر تلاش می‌شود تا نشان داده شود که تاریخ‌نگاری تنها یک فرآیند مستندنگاری بی‌طرف از وقایع گذشته نیست، بلکه همواره تحت‌تأثیر انتخاب‌های اخلاقی و فرهنگی قرار دارد. این مقالات بر این نکته تأکید می‌کنند که هر روایت تاریخی نمی‌تواند بدون پیش‌فرض‌های اخلاقی باشد و حتی تاریخ‌نگاران به‌طور ناخودآگاه تحت‌تأثیر ارزش‌ها و نگرش‌های شخصی خود به تاریخ می‌نگرند.

قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ ارتباط مفهومی با مولفه‌های متعدد دیگری دارد. مهم‌ترین این مفاهیم مانند عینیت و بی‌طرفی که قضاوت اخلاقی را در یک دایره مشخصی قرار می‌دهد، از عناصر مفهومی مهم به‌شمار می‌آیند که باید تعریف شوند.

۱. قضاوت اخلاقی

قضاوت اخلاقی به فرآیند ارزیابی اعمال، رفتارها و رویدادها بر مبنای اصول اخلاقی اطلاق می‌شود؛ فرایندی که نه تنها در فلسفه اخلاق بلکه در تاریخ‌نگاری نیز نقش مهمی ایفا می‌کند. همان‌طور که آلاسدر مک‌ایتایر^۱ در کتاب در پی فضیلت تصریح می‌کند، قضاوت‌های اخلاقی، بدون ارجاع به سنت‌های خاص فهم اخلاقی، بی‌معنا یا لااقل مبهم باقی می‌مانند (MacIntyre, 1981: 226). این دیدگاه نشان می‌دهد که در تحلیل تاریخی نیز، ارزیابی اعمال تاریخی با معیارهای اخلاقی معنادار است.

از منظر پژوهش‌های تاریخ‌نگارانه، قضاوت‌های اخلاقی به مورخان این امکان را می‌دهد که نه صرفاً روایان وقایع، بلکه تحلیل‌گرانی باشند که نسبت به کنش‌های انسانی حساسیت اخلاقی نشان می‌دهند، لذا تاریخ‌نگار در مقام قاضی اخلاقی باید نسبت به پیچیدگی زمینه‌های تاریخی هوشیار باشد و از تعمیم‌های ارزشی ساده‌انگارانه پرهیز کند (Low-Beer, 1983: 156). از این رو نقش آموزش تاریخ و قضاوت اخلاقی در شکل‌دهی به ارزش‌های اجتماعی بسیار مؤثر است (Low-Beer, 1983b: 160). از نگاه موافقان قضاوت اخلاقی در تاریخ

1. Alasdair Chalmers MacIntyre

«بازتاب اخلاقی» در تحلیل وقایع تاریخی اهمیت دارد و داوری‌های اخلاقی، گریزناپذیر است، اما باید آگاهانه و بر پایه گفت‌وگو با منابع تاریخی و سنت‌های فکری انجام شوند (Gallois, 2012: 39).

در رویکرد سنتی تأکید می‌شود مورخان باید از هرگونه قضاوت اخلاقی و جانبداری پرهیز کرده و فقط به ثبت وقایع همان‌طور که بوده‌اند، بپردازند (Ranke, 1885: vol.1, p.3) و تاریخ‌نگار باید واقعیت‌ها را به‌طور خنثی و بدون تأثیر پیش‌فرض‌های اخلاقی ثبت کند، اما در مقابل نظریه‌پردازان دوره پست‌مدرن بر این باورند که هر روایت تاریخی تحت‌تأثیر چارچوب‌های مفهومی، فرهنگی و اجتماعی زمانه مورخ قرار دارد (Foucault, 1972: 15). در مجموع، قضاوت اخلاقی در تاریخ‌نگاری به تعادل میان عینیت و ارزش‌گذاری‌های اخلاقی بستگی دارد. این قضاوت‌ها می‌توانند به درک بهتر تاریخ و ارزیابی اخلاقی آن کمک کنند، به شرطی که مورخان از تأثیر پیش‌فرض‌ها و سوگیری‌های خود آگاه باشند و از روش‌های انتقادی و تحلیل چندجانبه برای جلوگیری از تحریف‌های احتمالی استفاده کنند.

۲. عینیت تاریخی

عینی واژه‌ای است که به دلیل کاربرد غیردقیق یا فاقد تبیین آن غالباً منشأ خلط و آشفتگی می‌گردد. حداقل دو معنا برای آن مطرح شده است: نخست چیزی شبیه «مطابقت با واقع» که مفهوم مقابل آن «ذهنی» است. دوم معنایی که توسط هر فرد آگاه و منطقی، قابل تصدیق و اثبات‌پذیر است و متضاد آن تحکمی^۱ است. مورخان در مورد این که عینیت چیست، رویکردهای مختلفی دارند (نوذری، ۱۳۷۹: ۳۲). این پرسش بنیادین همواره مطرح می‌شود که تاریخ را چگونه می‌توان عینی دانست در حالیکه مورخان به‌طور منظم با یکدیگر اختلاف دارند. مورخانی مانند لئوپولد فون رانکه این باور را داشتند که مورخان باید رویدادهای گذشته را «همان‌طور که واقعاً بوده‌اند» ثبت کنند. او تأکید داشت که مورخان باید از هرگونه قضاوت اخلاقی و جانبداری پرهیز کنند (Ranke, 1885: vol.1, p.3). در مقابل آن‌ها، نسبی‌گراها معتقد هستند که عینیت مطلق غیرممکن است، زیرا مورخان همواره تحت‌تأثیر پیش‌فرض‌ها و فرهنگ خود هستند و چارچوب مفهومی هر دوره بر نگاه مورخان تأثیر می‌گذارد (Foucault, 1972: 15)، لذا عینیت مطلق قابل دسترسی نیست، اما پست‌مدرن‌ها معتقدند که عینیت تاریخی بیشتر به ساختارهای قدرت و زبان مرتبط است تا بازتاب واقعیات گذشته. آن‌ها بر این باورند که تاریخ‌نگاری شامل روایت‌هایی چندگانه است که نمی‌توانند

کاملاً عینی باشند (Derrida, 1976: 45). در برابر انکار و تأیید مطلق پیترو نوواک تأکید می‌کند که هرچند دستیابی به عینیت کامل ممکن نیست، اما مورخان می‌توانند به نوعی از عینیت واقع‌گرایانه دست یابند، به شرطی که از تعصبات و استفاده از روش‌های دقیق تحقیق آگاهی داشته باشند (Novick, 1988: 45).

۳. بی‌طرفی در تاریخ

در کنار مفهومی چون عینیت مفهوم دیگری قرار دارد که نقش مورخ را به‌عنوان عامل مهم در ارائه تاریخی بی‌طرف نشان دهد. این رویکرد بر این امر تأکید می‌ورزد که مورخان تلاش می‌کنند تا رویدادها، شخصیت‌ها و زمینه‌های تاریخی را بدون تأثیرپذیری از تعصبات شخصی، پیش‌فرض‌های فرهنگی یا قضاوت‌های اخلاقی معاصر ارائه دهند. این رویکرد به‌عنوان ایده‌آل عینیت شناخته می‌شود، جایی که مورخ به‌دنبال ارائه تحلیلی متعادل و منصفانه است و تأثیر نظرات یا دستورکارهای ذهنی را به حداقل می‌رساند. در این روش مورخان تشویق می‌شوند تا شواهد تجربی را در اولویت قرار دهند، تفسیرهای خود را بر منابع اصلی استوار کنند و از تحمیل ارزش‌های امروزی یا تفسیرهای هدف‌گرایانه بر موضوعات تاریخی بپرهیزند.

بی‌طرفی شامل تعهد به درک و بازنمایی پدیده‌های تاریخی در چارچوب زمان خودشان است. مورخان در حالتی از بی‌طرفی تلاش می‌کنند از آناکرونیسم^۱ یا قضاوت گذشته بر اساس استانداردهای امروزی پرهیز کنند و در عوض بر انگیزه‌ها، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی که در دوره تاریخی مورد بررسی اهمیت داشته‌اند، تمرکز کنند. مورخان سنت‌گرا در ترویج این رویکرد نقش مهمی داشتند و بر تعهد به روایت تاریخ «همان‌گونه که واقعاً بوده است» تأکید کردند و به روش‌های عینی و بررسی انتقادی منابع تکیه داشتند (Ranke, 1885: xvi).

با این حال، دستیابی به بی‌طرفی کامل همچنان چالش‌برانگیز است. منتقدان استدلال می‌کنند که عینیت کامل دست‌نیافتنی است، زیرا مورخ به‌طور اجتناب‌ناپذیر تحت‌تأثیر زمینه فرهنگی، اجتماعی و فکری خود قرار دارد، لذا فیلسوفانی مانند ادوارد هالت کار،^۲ ایده عینیت کامل را نقد کرده‌اند. کار معتقد بود که مورخان ناگزیر واقعیت‌هایی را انتخاب می‌کنند که از نظر آن‌ها مهم است و این فرآیند تحت‌تأثیر دیدگاه‌ها و شرایط زمانی آن‌ها قرار دارد. او بر این باور بود در حالی که تلاش برای عینیت مهم است، آگاهی از عناصر ذهنی که در تفسیر تاریخی ذاتی هستند، نیز ضروری است (Carr, 1961: 10-11).

ایده کثرت‌گرایی ارزشی تاریخ را شامل طیف متنوعی از ارزش‌ها و دیدگاه‌های متضاد می‌

1. Anachronisme
2. Edward Hallett Carr

داند که مورخان باید این تنوع را به رسمیت بشناسند و از تحمیل یک روایت یا قضاوت اخلاقی واحد اجتناب کنند و به این ترتیب نوعی از بی‌طرفی را به کار گیرند که پیچیدگی‌های تجربیات انسانی را در نظر بگیرد (Berlin, 1990: 11-13).

میشل فوکو نیز برداشت‌های سنتی از بی‌طرفی را به چالش کشید و بر تأثیر ساختارهای قدرت بر روایت‌های تاریخی تأکید کرد. او استدلال کرد که آنچه به‌عنوان «حقیقت» تاریخی پذیرفته می‌شود، اغلب بازتابی از روابط قدرت غالب است و به این ترتیب، مورخان باید از این پویایی آگاه باشند و به عینیت ظاهری روایت‌های تاریخی شک کنند (Foucault, 1972: 27-28).

علاوه بر تأثیر ساختارها مورخان تحت تأثیر روایت پردازی هستند. شیوه‌ای که مورخان روایت‌های خود را می‌سازند، تحت تأثیر انتخاب‌های ادبی و بلاغی قرار دارد، لذا بی‌طرفی دست‌نیافتنی است، به این علت که عمل روایت‌پردازی تاریخ شامل تصمیمات ذهنی درباره قالب‌بندی و تفسیر است (White, 1973: 1-2).

بنابراین دیدگاه‌های متفاوت نشان می‌دهند که بی‌طرفی در تاریخ مفهومی پیچیده و مورد اختلاف است. هر فیلسوف به چالش‌ها و امکان دستیابی به عینیت در پژوهش‌های تاریخی توجه دارد و بینش‌هایی ارائه می‌دهد.

۴. رویکردهای فیلسوفان و مورخان در مورد ارزیابی‌های اخلاقی

بررسی وقایع تاریخی با استفاده از معیارهای اخلاقی، دو چالش مهم را در تاریخ‌نگاری پیش رو دارد. نخست موضوع عینیت و دوم بی‌طرفی که می‌تواند اعتبار وقایع تاریخی را تنزل دهد. مورخان و فیلسوفان تاریخ علیرغم وجود این چالش‌ها رویکردهای متفاوتی را در استفاده از ارزیابی اخلاقی افراد و بازیگران تاریخ داشته‌اند. در ادامه؛ رویکردها و دلایل مورخان در پذیرش و عدم پذیرش قضاوت اخلاقی در تاریخ را بررسی خواهیم کرد.

۴-۱. سنت تأملی (Reflective Tradition)

در سنت تأملی، تاریخ‌نگاری به‌منزله بازتابی صرف از رخداد‌های منفرد تلقی نمی‌شود. متفکران آن‌ها معتقدند که صدور داوری‌های اخلاقی درباره رخداد‌های تاریخی نه تنها قابل قبول، بلکه امری ضروری است؛ زیرا تاریخ، از نظر آنان، یا مسیری عقلانی در بطن روح جهانی یا تجلی نبرد میان طبقات اجتماعی است که بدون تحلیل ارزشی قابل فهم نخواهد بود (Lemon, 2003: 20-27; Tucker, 2009: 15-20).

بر این مبنا، مورخ نمی‌تواند نقش خود را به روایت بی‌طرفانه محدود سازد، بلکه وظیفه دارد پیوندهای اخلاقی و ایدئولوژیک موجود در بطن رویدادها را شناسایی کرده و آن‌ها را در چارچوب کلی‌تر غایات انسانی تبیین کند. مارکس به‌طور خاص، با برجسته‌سازی مبارزه طبقاتی به‌عنوان نیروی محرک تاریخ، بر لزوم ایفای نقش انتقادی مورخ برای افشای روابط سلطه و کمک به فرآیند رهایی انسان تأکید می‌ورزد (Tucker, 2009: 18).

۲-۴. سنت تحلیلی (Analytical Tradition)

رویکرد تحلیلی که با اندیشمندانی مانند کالینگوود، درای و گورمن^۱ شناخته می‌شود، تأکید خود را بر منطق استدلالی، شفاف‌سازی مفهومی و تبیین‌های علی معطوف کرده است. در این سنت، حضور داوری‌های اخلاقی در تاریخ‌نگاری یا باید کاملاً حذف شود یا تنها در قالب چارچوب‌های عقلانی و مبتنی بر روش پذیرفته شود. آن‌ها بر این باورند که شرایط کاربرد قضاوت اخلاقی باید به‌دقت تعریف شوند تا مورخ دچار سوگیری یا داوری شتاب‌زده نشود (Gorman, 2007: 42-55). برخی از آن‌ها با اینکه امکان عینیت مطلق در تاریخ‌نگاری را زیر سؤال می‌برند، اما بر نوعی واقع‌گرایی در روش‌شناسی تأکید می‌کنند که تاریخ‌نگار را ملزم می‌سازد تا گرایش‌ها و پیش‌فرض‌های ذهنی خود را مهار کند (Novick, 1988). افزون بر آن، در دیدگاه‌هایی که مورخان تحلیلی نمایندگی می‌کنند، تاریخ‌نگاری تلاشی است برای تحلیل عقلانی ساختارها و واقعیت‌های تاریخی، مشابه آنچه در علوم تحلیلی رایج است. از این منظر، قضاوت‌های اخلاقی یا باید کنار گذاشته شوند، یا تنها در صورتی وارد تحلیل شوند که تابع معیارهای دقیق و مستدل عقلانی باشند؛ در غیر این صورت، خطر بروز آنارکرونیسم و تحریف تاریخی افزایش می‌یابد (Gorman, 2007: 42-55; Tucker, 2009: 78-82).

۳-۴. سنت روایی و بلاغی (Narrative/Rhetorical Tradition)

در چارچوب سنت روایی، تاریخ‌نگاری صرفاً بازنمایی وقایع عینی تلقی نمی‌شود، بلکه به‌مثابه فرایندی روایت‌محور و وابسته به زبان و سبک مورخ در نظر گرفته می‌شود. نماینده برجسته این دیدگاه هایدن وایت، معتقد است نحوه روایت و انتخاب قالب‌های ادبی و بلاغی توسط مورخ، به‌طور ناخواسته ولی اجتناب‌ناپذیر، نوعی نظام اخلاقی را در متن تاریخی بازتاب می‌دهد و مورخ را درگیر داوری‌های ارزشی می‌سازد (White, 2007: 65-92). از این جهت است که روایت‌ها در تاریخ نقشی فعال در ساخت معناها و اخلاقی ایفا می‌کنند، به‌ویژه

1. Jonathan Gorman.

زمانی که موضوع آن‌ها تجربه‌هایی چون رنج، خشونت یا مقاومت باشد (Meretoja, 2018: 134-147). در این نگاه، اخلاق جزئی از خودِ روایت تاریخی است و نه امری بیرونی که بر متن تحمیل شود.

۴-۴. سنت انتقادی-اخلاقی (Ethical-Critical Tradition)

در چارچوب سنت انتقادی - اخلاقی، تاریخ‌نگار فراتر از یک راوی بی‌طرف، به‌عنوان کنشگر اخلاقی شناخته می‌شود که موظف است در برابر بی‌عدالتی‌های تاریخی، رنج‌های انسانی و ساختارهای سرکوبگر موضع‌گیری کند. در این دیدگاه، اخلاق نه جنبه‌ای حاشیه‌ای، بلکه عنصر محوری در فرآیند تاریخ‌نگاری به‌شمار می‌رود. به‌عنوان مثال بازنمایی منصفانه تجربه‌های قربانیان، نقد ساختارهای قدرت و صیانت از حافظه جمعی نمونه‌ای از این تاریخ‌نگاری است (Tsai, 2005: 110-129; Zhang, 2010: 42-59). از این منظر، روایت تاریخی نباید در خدمت بی‌طرفی بی‌روح قرار گیرد، بلکه باید زمینه‌ساز تحقق عدالت ترمیمی شود. از سوی دیگر، نقش آگاهانه تاریخ‌نگار در مواجهه با ارزش‌دواری‌ها و مسئولیت‌پذیری اخلاقی اهمیت دارد (Weber, 1949: 50-51). این رویکرد با انتقاد از اخلاق فردگرایی مدرن، بازگشت به فضیلت‌های تاریخی-اجتماعی را ضرورتی اخلاقی برای مورخان می‌داند (MacIntyre, 2004: 13-26).

در نتیجه می‌توان گفت که در سنت‌های کلاسیک‌تر تاریخ‌نگاری، تأکید اصلی بر حفظ عینیت علمی و پرهیز از ورود ارزش‌گذاری‌های اخلاقی است؛ چرا که چنین قضاوت‌هایی اغلب تهدیدی برای بی‌طرفی و دقت تحلیلی تلقی شده است. در مقابل، دیدگاه‌های مدرن، به‌ویژه سنت‌های روایی و انتقادی-اخلاقی، نه تنها اخلاق را امری ناگزیر می‌دانند، بلکه آن را بخشی جدایی‌ناپذیر از ماهیت و وظیفه مورخ قلمداد می‌کنند. این تنش میان دو رویکرد معرفت‌شناختی و اخلاق‌مدار، همچنان در قلب مناقشات نظری تاریخ‌نگاری معاصر جای دارد. چهار سنت بررسی شده (تحلیلی، تأملی، روایی و انتقادی) چارچوب‌های متنوعی را برای فهم نقش داورهای اخلاقی در تاریخ‌نگاری ارائه می‌کنند. در چنین چشم‌اندازی، مورخ ناگزیر است میان وفاداری به واقعیت، شیوه روایت و پاسخ‌گویی اخلاقی نسبت به گذشته، نوعی توازن نظری و عملی برقرار کند.

۵. چالش‌های قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ‌نگاری

چالش‌های قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ‌نگاری یکی از جنبه‌های پیچیده در پژوهش‌های

تاریخی است. این چالش‌ها به دو دسته اصلی نظری و عملی تقسیم می‌شوند. چالش‌های نظری عمدتاً ریشه در مباحث معرفت‌شناسی، روش‌شناسی و فلسفه تاریخ دارند. بسیاری از تاریخ‌نگاران تلاش کرده‌اند تا تاریخ را به‌عنوان علمی بی‌طرف و عینی معرفی کنند، اما دیدگاه‌های فلسفی و نظری نشان می‌دهند که دستیابی به عینیت مطلق در تاریخ‌نگاری امکان‌پذیر نیست.

از سوی دیگر، چالش‌های عملی در تاریخ‌نگاری به روش‌های تحقیق، نحوه ارائه روایت‌های تاریخی و تعامل میان تاریخ‌نگار و مخاطب مربوط می‌شود. در این سطح، تاریخ‌نگاران باید با واقعیت‌هایی مواجه شوند که چگونه ارزش‌ها و ایده‌های اخلاقی خود را در فرآیند تحقیق و نوشتار اعمال کنند. این چالش‌ها می‌توانند بر صحت و دقت تحلیل‌های تاریخی تأثیر بگذارند، به‌ویژه هنگامی که تاریخ‌نگار تلاش می‌کند تا از سوگیری‌های اخلاقی خود به‌طور غیرمستقیم آگاه شود. بنابراین، قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ‌نگاری از یک سو برای درک بهتر و دقیق‌تر از گذشته ضروری به نظر می‌رسند، اما از سوی دیگر می‌توانند باعث تحریف یا سوگیری در تحلیل‌های تاریخی شوند.

۱-۵. چالش‌های نظری

چالش‌های نظری قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ‌نگاری شامل مسائلی همچون تعارض میان عینیت و ارزش‌گذاری هستند. در رویکردهای سنتی، عینیت جایگاه ویژه‌ای دارد و متفکرانی مانند لئوپولد فون رانکه بر اهمیت مطالعه دقیق اسناد و پرهیز از قضاوت‌های شخصی تأکید کرده‌اند. رانکه معتقد بود که تاریخ‌نگار باید فقط «آنچه اتفاق افتاده است را نشان دهد» و نباید در مورد آن قضاوت کند (Ranke, 1981: 12). به این ترتیب، چالش اصلی در مورد قضاوت‌های اخلاقی این است که ممکن است تاریخ‌نگاران ارزش‌های خود را به روایت‌های تاریخی تحمیل کنند و این امر می‌تواند به تغییرات در روایت‌ها منجر شود. این رویکرد به سوگیری و فاصله گرفتن از واقعیت‌ها منتهی می‌شود. رانکه همچنین بر اهمیت درک وقایع تاریخی «همان‌طور که بودند» تأکید کرده و بیان می‌کند که قضاوت‌های اخلاقی نابه‌جا می‌تواند فهم درست تاریخ را مختل کند (Ranke, 1885: vol.1, p.3).

منتقدان اصلی این دیدگاه استدلال می‌کنند که بی‌طرفی مطلق در تاریخ‌نگاری دست‌یافتنی نیست، چرا که هر روایت تاریخی در بستر ایدئولوژیک و اجتماعی خاصی شکل می‌گیرد و تاریخ‌نگار همواره تحت تأثیر پیش‌فرض‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی خود است و هر روایت تاریخی بازتابی از این پیش‌فرض‌ها می‌باشد (Novick, 1988: 45). از نظر آن‌ها، رد

قضاوت‌های اخلاقی در رویکردهای سنتی، چالشی اساسی برای تاریخ‌نگاری ایجاد می‌کند. نقدهایی به مفهوم عینیت در تاریخ‌نگاری وارد شده است، این که ارزش‌گذاری‌های مورخان، تأثیر زیادی بر تحلیل‌های تاریخی دارد و تحمیل قضاوت‌های اخلاقی می‌تواند انسجام تحلیل‌های تاریخی را از بین ببرد، زیرا این قضاوت‌ها بیشتر بر تأیید یا محکومیت اخلاقی تمرکز دارند تا تبیین واقعیات (Carr, 1961: 88)، لذا بی‌طرفی مطلق ممکن نیست، زیرا تاریخ‌نگاران همواره از منظر خاص خود به‌گزینش و تحلیل وقایع می‌پردازند. به این ترتیب، قضاوت‌های اخلاقی نه تنها اجتناب‌ناپذیرند، بلکه در تحلیل‌های تاریخی نقش اساسی دارند (Ibid:22).

ذهنیت و سوگیری در تاریخ‌نگاری یکی از چالش‌های اساسی است که تاریخ‌نگاران همواره با آن مواجه هستند و تفاسیر تاریخی همواره تحت تأثیر پیش‌فرض‌های مورخان قرار دارند، حتی اگر این تفاسیر به‌طور صریح بی‌طرفانه بودن خود را ادعا کنند. ذهنیت و ارزش‌های شخصی تاریخ‌نگار در انتخاب و تأکید بر وقایع تاریخی تأثیر زیادی دارند. همانطور که کار بیان می‌کند، تاریخ‌نگاری یک انتخاب فعال از میان داده‌ها است (Carr, 1961: 88) که این امر می‌تواند منجر به ایجاد روایاتی شود که به‌طور ضمنی خوانندگان را به سوی برداشت‌های خاص اخلاقی هدایت کند. چنین رویکردی ممکن است آموزش اخلاقی را تقویت کند، اما نیازمند توجه انتقادی خواننده است تا از تأثیر ناخودآگاه سوگیری‌ها بر درک تاریخی جلوگیری کند (Low-Beer, 1983: 155-158).

یکی دیگر از چالش‌های مهم، چالش‌های روش‌شناختی و تأثیر قضاوت‌های اخلاقی بر تحلیل تاریخی است. یکی از مسائل کلیدی در این زمینه، تعیین معیارهای اخلاقی است. اینکه کدام ارزش‌ها و اصول باید مبنای ارزیابی قرار گیرند، می‌تواند منجر به تفسیرهای متناقض و متفاوت شود. مورخ اگر بخواهد تاریخ را به‌صرف تحلیل اخلاقی وقایع منحصر کند، از آن‌چه در تاریخ به‌واقع روی داده، گاه غافل می‌ماند. تاریخ‌نگار نمی‌تواند تنها بر اساس موازین امروز درباره کردار گذشتگان داوری کند، زیرا معیارهای اخلاقی نیز همچون نهادهای اجتماعی در گذر زمان تغییر یافته‌اند. در عین حال، تاریخ نمی‌تواند از ارزش‌ها کاملاً جدا باشد؛ چراکه هر داوری تاریخی، خواه‌ناخواه، نوعی موضع‌گیری ارزشی نیز در خود دارد (زرین‌کوب، ۱۳۷۴: ۱۶۲-۱۶۳).

علاوه بر این، تمرکز بیش از حد بر اخلاقیات ممکن است توجه تاریخ‌نگار را از عوامل ساختاری و اجتماعی که بر رویدادها تأثیر داشته‌اند، منحرف کند. هایدن وایت در کتاب خود به اهمیت توجه به روایت‌های متنی اشاره کرده و هشدار می‌دهد که قضاوت‌های اخلاقی

می‌توانند سبب تغییر در معنای رویدادهای تاریخی شوند (White, 1973: 45). چالش آنارکونیسم (پیش‌افکنی ارزش‌های معاصر) در تحلیل وقایع و شخصیت‌های تاریخی به وجود می‌آید؛ به‌ویژه زمانی که تاریخ‌نگاران وقایع گذشته را با معیارهای اخلاقی معاصر ارزیابی می‌کنند. از آن جایی که شرایط اجتماعی، فرهنگی و ارزشی هر دوره تاریخی با این رویکرد نادیده گرفته می‌شود، می‌تواند به تحریف تاریخ منجر شود.

تحمیل ارزش‌های مدرن به شخصیت‌ها و وقایع تاریخی باعث تحریف واقعیت‌های پیچیده گذشته و ساده‌سازی آموزه‌های تاریخی می‌شود. این امر می‌تواند ارزش آموزشی تاریخ را کاهش دهد و درک عمیق‌تر از وقایع را به حاشیه ببرد (Butterfield, 1931: 112-115).

نمونه‌های برجسته آنارکونیسم در تحلیل‌های تاریخی، شامل ارزیابی برده‌داری در جوامع باستانی مانند یونان و روم است. تحلیل برده‌داری با دیدگاه‌های اخلاقی امروز بدون در نظر گرفتن زمینه تاریخی می‌تواند به تحریف درک ما از آن جوامع منجر شود.

یک مثال دیگر ارزیابی اعمال شخصیت‌هایی مانند ناپلئون بناپارت است. قضاوت ناپلئون با معیارهای حقوق بین‌الملل معاصر ممکن است انگیزه‌ها و زمینه‌های سیاسی او را تحریف کند. پژوهشگران تاریخ‌نگاری پسااستعماری نیز تأکید دارند که بسیاری از روایت‌های تاریخی توسط قدرت‌های استعماری ساخته شده‌اند و باید بازنویسی شوند تا صدای گروه‌های سرکوب‌شده نیز شنیده شود (Said, 1978: 92). این بازنویسی می‌تواند به اصلاح بی‌عدالتی‌های گذشته کمک کند، اما خود یک چالش است که آیا تاریخ‌نگاران باید روایت‌هایی جدید بسازند تا بی‌عدالتی‌ها اصلاح شوند یا صرفاً باید وقایع را توصیف کنند؟

در نهایت، تاریخ‌نگاری همواره میان عینیت و ارزش‌گذاری نوسان داشته است. اگرچه تلاش برای حفظ بی‌طرفی یکی از اصول بنیادین تاریخ‌نگاری است، اما همان‌طور که مطالعات مدرن نشان می‌دهند، عینیت مطلق ممکن نیست. در عین حال، انکار کامل ارزش‌گذاری‌ها باعث می‌شود تاریخ از تحلیل اجتماعی و انسانی تهی شود. مورخان باید از روش‌های چندروایتی و بررسی منابع متقابل برای کاهش تأثیر سوگیری‌های شخصی بهره ببرند و در عین حال، نسبت به تأثیر پیش‌فرض‌های ارزشی خود در تفسیر وقایع تاریخی آگاه باشند.

۲-۵. چالش‌های عملی

چالش‌های عملی قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ‌نگاری به موارد مختلفی از جمله روش‌های تحقیق، ارائه روایت‌های تاریخی و تعامل تاریخ‌نگار با مخاطب مربوط می‌شود. یکی از مشکلات اساسی در تاریخ‌نگاری اخلاق‌محور، محدودیت دسترسی به منابع دقیق و بی‌طرف

است. بسیاری از منابع تاریخی یا تحت‌تأثیر سیاست‌های حکومتی دست‌کاری شده‌اند یا تنها روایت‌های خاصی را برجسته می‌کنند. به همین دلیل، تاریخ‌نگاران باید تعادلی میان اخلاق پژوهشی (وفاداری به منابع) و بازسازی حقیقت بر اساس ارزش‌های اخلاقی برقرار کنند (Novick, 1988: 45).

تأثیر ایدئولوژی و سیاست بر تحلیل‌های تاریخی نیز از دیگر چالش‌های مهم در این زمینه است. حکومت‌ها، رسانه‌ها و نهادهای اجتماعی اغلب تاریخ را برای اهداف خاص خود تغییر می‌دهند. قضاوت‌های اخلاقی گاهی به ابزاری برای مشروعیت‌بخشی به سیاست‌های قدرت تبدیل می‌شوند. به‌ویژه در تاریخ‌نگاری جنگ‌ها، روایت‌های اخلاقی ممکن است به نفع یک طرف و به ضرر طرف دیگر تغییر داده شوند که این امر مانع از بازنمایی منصفانه وقایع می‌شود (Carr, 1961: 88).

بازنمایی گذشته بدون تحریف نیز چالش دیگری است که تاریخ‌نگاران با آن مواجه‌اند. پرسش این است که آیا باید وقایع تاریخی را بر اساس ارزش‌های معاصر قضاوت کرد یا آن‌ها را در بستر زمانه خود تحلیل کرد؟ این مسئله در خصوص موضوعاتی مانند برده‌داری، استعمار و جنایات جنگی نمود بیشتری دارد. برخی معتقدند که تاریخ‌نگار نباید قضاوت کند، بلکه باید تنها به توصیف وقایع بپردازد، در حالی که دیگران باور دارند که بی‌تفاوتی اخلاقی به معنای پذیرش ضمنی ظلم تاریخی است (White, 2007: 112).

تأثیر انتظارات اجتماعی و رسانه‌ها نیز از چالش‌های مهم به‌شمار می‌رود. در جامعه مدرن، انتظار می‌رود که تاریخ‌نگاران در برابر ناعدالتی‌های تاریخی موضع‌گیری کنند. در نتیجه فشار برای تولید تاریخ‌هایی که با ارزش‌های اخلاقی معاصر سازگار باشند و یا کاهش بی‌طرفی تاریخ‌نگار در تحلیل وقایع دو مسئله مهم در تاریخ‌نگاری است. این امر منجر به تاریخ‌نگاری ایدئولوژیک یا گزینشی خواهد شد که تنها برخی از جنبه‌های حقیقت را برجسته می‌کند و سایر جنبه‌ها را نادیده می‌گیرد (Gallois, 2012: 76).

مرز میان تحلیل تاریخی و محکومیت اخلاقی نیز یکی دیگر از چالش‌های تاریخ‌نگاری اخلاق‌محور است. تاریخ‌نگاران در این زمینه با این سؤال مواجه‌اند که تا چه حد باید وقایع تاریخی را تحلیل کنند و در چه حد باید به قضاوت اخلاقی بپردازند؟ برخی پژوهشگران معتقدند که محکومیت اخلاقی شخصیت‌های تاریخی، تحلیل تاریخی را تحت‌الشعاع قرار داده و به‌نوعی خوانشی مدرن از وضعیت گذشته می‌انجامد که ممکن است نادرست باشد.

چالش‌های نظری و عملی قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ‌نگاری نشان می‌دهد که تاریخ‌نگاران همواره در میان دو امر عینیت و ارزش‌گذاری قرار می‌گیرند. در سطح نظری،

تعارض میان بی‌طرفی تاریخی و ضرورت تحلیل اخلاقی مطرح است. در سطح عملی، قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ با مشکلاتی چون دسترسی محدود به اسناد، تحریف سیاسی، تأثیر ایدئولوژی و فشار اجتماعی برای روایت‌های خاص مواجه است. مورخان باید میان بی‌طرفی علمی و مسئولیت اخلاقی تعادل برقرار کنند، چراکه قضاوت‌های اخلاقی ممکن است تاریخ را به ابزاری برای مشروعیت‌بخشی به ایدئولوژی‌های معاصر تبدیل کند. در نتیجه، تاریخ‌نگاری باید با رویکردی انتقادی، چندروایتی و تحلیل‌محور انجام شود تا هم از تحریف‌های ایدئولوژیک اجتناب کند و هم ارزش‌های انسانی را در بازنمایی تاریخ نادیده نگیرد.

۶. پیامدهای اعمال قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ‌نگاری

اعمال قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ‌نگاری می‌تواند نقش مهمی در یادگیری و آموزش ایفا کند، به‌ویژه در زمینه انتقال ارزش‌ها به نسل‌های آینده. این قضاوت‌ها بر شکل‌دهی روایت‌های تاریخی تأثیر زیادی دارند و باعث می‌شوند که برخی جنبه‌های تاریخ برجسته یا نادیده گرفته شوند. مورخان باید با دقت این ملاحظات اخلاقی را مدیریت کنند تا روایت‌های متعادل و جامع از گذشته ارائه دهند. در این صورت، تاریخ‌نگاری به‌عنوان یک رسانه اخلاقی می‌تواند ایفای نقش کند. به این معنا که تاریخ‌نگاری نه تنها مستندسازی وقایع است، بلکه می‌تواند بستری برای بررسی معضلات اخلاقی نیز باشد. باترفیلد تأکید دارد که آموزش اخلاقی از طریق تاریخ باید با نمایش دقیق وقایع و انگیزه‌های آن‌ها در بافت تاریخی خود انجام شود، نه از طریق تحمیل چارچوب‌های اخلاقی معاصر (Butterfield, 1931: 112-115).

امکان بازتعریف روایت‌های تاریخی یکی از پیامدهای مهم قضاوت‌های اخلاقی است. این قضاوت‌ها می‌توانند فهم تاریخی را به شکل مثبت یا منفی تغییر دهند. در برخی موارد، این قضاوت‌ها باعث می‌شوند که بی‌عدالتی‌های تاریخی، مانند برده‌داری یا نسل‌کشی، نقد شوند و رویکردی انسانی‌تر در تاریخ‌نگاری شکل گیرد. با این حال، تمرکز بیش از حد بر قضاوت‌های اخلاقی ممکن است به تقلیل‌گرایی منجر شود و پیچیدگی‌های رویدادهای تاریخی را نادیده بگیرد. مک‌ایتایر بر این باور است که ترکیب ارزیابی اخلاقی با تحلیل تاریخی نیازمند تعادل دقیق است تا از تحریف تاریخ جلوگیری شود (MacIntyre, 1981: 85).

یک نمونه برجسته از تأثیر پیامدهای قضاوت‌های اخلاقی بر تفسیر علمی در تاریخ، تاریخ‌نگاری استعمار است. برای قرن‌ها، بسیاری از تاریخ‌نگاران غربی تحت تأثیر چارچوب‌های اخلاقی و سیاسی زمان خود، استعمار اروپایی را به‌عنوان "مأموریت

تمدن‌سازی " معرفی کرده‌اند. این تفسیر که تحت‌تأثیر قضاوت‌های اخلاقی مبتنی بر برتری اروپایی شکل گرفته بود، مزایایی مانند توسعه زیرساخت‌ها یا معرفی سیستم‌های آموزشی مدرن را برجسته می‌کرد، در حالی که خشونت، استثمار و سرکوب هدفمند ملیت‌ها و قومیت‌ها را نادیده می‌گرفت یا توجیه می‌کرد. این نوع بازنمایی گزینشی با استانداردهای اخلاقی مدرن هماهنگ است، اما ممکن است پیچیدگی‌های تاریخی را نادیده بگیرد (Carr, 1961: 13-14; Said, 1978: 93). روایت‌های مربوط به قدرت‌های استعماری معمولاً جنبه‌های استعماری را کم‌تر برجسته کرده و بیشتر بر دستاوردها تمرکز دارند.

نمونه این تاریخ‌نگاری را در اثر مورخی مانند توماس مکالی که بر عدالت اخلاقی حکومت بریتانیا در هند تأکید داشت، می‌توان مشاهده کرد. او عملکرد بریتانیا را به‌عنوان ابزاری برای مدرن‌سازی و ارتقای یک جامعه «عقب‌مانده» معرفی کرده است (Macaulay, 1835/1961: 101). در مقابل، متفکران پسااستعماری مانند ادوارد سعید این روایت‌های اخلاقی شده را به دلیل تحریف واقعیت تاریخی و سرکوب صدای مظلومان نقد کردند. در کتاب شرق‌شناسی، سعید نشان می‌دهد که چگونه قضاوت‌های اخلاقی اروپایی درباره "شرق" در گفتمان‌های دانشگاهی و سیاسی گنجانده شده‌اند و کلیشه‌هایی را تقویت می‌کنند که تسلط امپریالیستی را توجیه می‌کردند (Said, 1978: 24). برجسته‌کردن جنبه‌های خاص می‌تواند توجه را به رویدادها یا دیدگاه‌هایی جلب کند که پیش‌تر نادیده گرفته شده بودند. افزایش تمرکز بر عدالت اجتماعی باعث شده است که مورخان به تجربیات گروه‌های به‌حاشیه‌رانده شده بپردازند و روایت‌ها را با دیدگاه‌های متنوع غنی سازند (Benedict, 1934: 67; Jenkins, 1991: 45-46). بررسی پیامدها نشان داد که قضاوت‌های اخلاقی نقش مهمی در شکل‌دهی به روایت‌های تاریخی دارند، به‌ویژه با تأثیرگذاری بر اینکه کدام جنبه‌ها برجسته یا نادیده گرفته شوند. علاوه بر این تأثیر، تاریخ‌نگاری استعماری نیز نشان از آن دارد که این روایت‌ها، بهره‌کشی اقتصادی، نابودی فرهنگی و بی‌عدالتی‌های اجتماعی‌ای را که میلیون‌ها نفر تحت سیاست‌های استعماری متحمل شدند، پنهان یا نادیده می‌گرفت.

۷. تحلیل و ارزیابی دیدگاه‌ها

روایت تاریخی همواره در بستر انتخاب‌ها، حذف و طردها و برجسته‌سازی‌ها شکل می‌گیرد. مورخ نه تنها انتخاب می‌کند که چه چیزی را روایت کند، بلکه چگونه آن را روایت کند و به چه ارزش‌هایی در این روایت وفادار بماند نیز توجه می‌کند. از این رو، تلاش برای حذف کامل ارزش‌گذاری‌های اخلاقی، به نوعی پاک‌سازی کاذب از مسئولیت‌های انسانی در بازنمایی

گذشته می‌انجامد.

با این حال، پذیرش نقش اخلاق در تاریخ‌نگاری به معنای انکار ضرورت عینیت نیست. عینیت، نه به معنای حذف اخلاق، بلکه به معنای التزام به شواهد، اجتناب از تحمیل قضاوت‌های آنی و درک زمینه‌مند رویدادهای تاریخی است. از این منظر، عینیت و اخلاق در تقابل نیستند، بلکه مکمل یکدیگرند. اخلاق، تاریخ‌نگار را به سوی حساسیت نسبت به رنج‌ها و بی‌عدالتی‌های گذشته سوق می‌دهد و عینیت، او را به دقت در تحلیل و اجتناب از تقلیل‌گرایی فرا می‌خواند.

در این میان، سنت‌های روایی و انتقادی-اخلاقی در مقایسه با سنت‌های تأملی و تحلیلی، ظرفیت بالاتری برای پاسخ‌گویی به نیازهای پیچیده جهان معاصر دارند. در جهانی که با بحران‌های حافظه تاریخی، انکار فجایع و تحریف روایات جمعی مواجه است، تاریخ‌نگاری نمی‌تواند تنها به ارائه روایتی سرد و خنثی از وقایع اکتفا کند؛ بلکه باید به مثابه کنشی اخلاقی در خدمت بازنمایی منصفانه و انتقادی گذشته عمل کند. به‌ویژه در مواجهه با پدیده‌هایی چون استعمار، نسل‌کشی، برده‌داری یا خشونت‌های جنسیتی، مورخ نمی‌تواند از داوری اخلاقی صرف‌نظر کند، زیرا نادیده گرفتن این موارد حذف و یا طرد حقایق تاریخی را منجر می‌شود. با این همه، باید بر این نکته تأکید کرد که داوری اخلاقی زمانی معتبر است که با آگاهی از زمینه تاریخی، پرهیز از آن‌کرونیزم و التزام به چندروایتی همراه باشد. مورخ باید هم‌زمان با حساسیت اخلاقی، از سوگیری‌های ایدئولوژیک و تحمیل ارزش‌های معاصر بر گذشته پرهیزد. این رویکرد میان‌گرایانه که می‌توان آن را «عینیت متعهدانه» نامید، به مورخ اجازه می‌دهد تا هم نسبت به قربانیان تاریخی مسئول باشد و هم به اقتضائات معرفتی تاریخ وفادار بماند.

نتیجه

نقش قضاوت‌های اخلاقی در تاریخ‌نگاری، یکی از پرسش‌های محوری در خودآگاهی نظری و حرفه‌ای مورخ معاصر است؛ تاریخ‌نگاری نه صرفاً بازنمایی گذشته، بلکه سازوکار فعالی در شکل‌دهی به افق‌های اخلاقی جوامع محسوب می‌شود. در این مقاله، با تکیه بر چهار سنت اصلی نظری در فلسفه تاریخ - شامل سنت‌های تأملی، تحلیلی، روایی و انتقادی - نشان داده شده که امکان جمع میان عینیت و مسئولیت اخلاقی، نه‌تنها ممکن بلکه ضروری است. بی‌طرفی تاریخی، اگر به معنای بی‌اعتنایی اخلاقی تعبیر شود، خود نوعی موضع‌گیری ایدئولوژیک خواهد بود. در مقابل، رویکرد «عینیت انتقادی» مطرح می‌شود که به مورخ امکان می‌دهد ضمن وفاداری به شواهد، نسبت به رنج‌های تاریخی حساس باقی بماند و روایت‌هایی

اخلاق محور اما غیرتحمیلی ارائه دهد. تاریخ‌نگاری اخلاق محور در این چشم‌انداز، نه دعوت به داوری‌های شتاب‌زده، بلکه مشارکت در یک گفت‌وگوی تحلیلی، میان‌فرهنگی و تفسیری است که بتواند حافظه‌ای انتقادی و اخلاقی را در سطح عمومی تقویت کند. بر این اساس، مورخ نه صرفاً ناظر خنثی گذشته، بلکه کنشگری اخلاقی است که با درک ساختارهای قدرت، روایت‌های به‌حاشیه‌رفته و مسئولیت‌های مدنی، نسبت خود را با تاریخ تعریف می‌کند. این شکل از روایت تاریخی، مخاطب را در فرآیند معناسازی شریک می‌داند و به جای ارائه داوری‌های قطعی، امکان تأمل عقلانی و همدلی اخلاقی را فراهم می‌سازد. در دورانی که خطر تحریف و فراموشی تاریخی جدی‌تر از پیش است، قضاوت اخلاقی روشمند می‌تواند به بازسازی حافظه جمعی، تقویت عدالت روایی و گشودگی به‌سوی آینده‌ای اخلاقی یاری رساند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع و مطالعات

- زرین‌کوب، عبدالحسین. (۱۳۷۴). *تاریخ در ترازو* (چاپ دوم). تهران: امیرکبیر.
- نوذری، حسینعلی (۱۳۷۹). *فلسفه تاریخ، روش‌شناسی و تاریخ‌نگاری*. تهران: طرح نو.
- Benedict, R. (1934). *Patterns of culture*. Houghton Mifflin.
- Berlin, I. (1990). *The crooked timber of humanity: Chapters in the history of ideas*. Princeton University Press.
- Butterfield, H. (1931). *The Whig interpretation of history*. G. Bell and Sons.
- Carr, E. H. (1961). *What is history?* Macmillan.
- Derrida, J. (1976). *Of grammatology* (G. C. Spivak, Trans.). Johns Hopkins University Press.
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge* (A. M. Sheridan Smith, Trans.). Pantheon Books.
- Gallois, W. (2012). *Ethics and historical research*. Edinburgh University Press. "reflexive moral judgement".
- Gorman, J. (2007). *Historical Judgement: The Limits of Historiographical Choice*. Acumen.
- Jenkins, K. (1991). *Re-thinking history*. Routledge.
- Lemon, M. C. (2003). *Philosophy of history: A guide for students*. Routledge.
- Low-Beer, A. (1983). Moral judgments in history and history teaching. *History and Theory*, 22(2), 153–162.
- Low-Beer, A. (1983b). Moral judgments in history and history teaching. *History and Theory*, 22(2), 153–162. <https://doi.org/10.2307/2505158>.
- Macaulay, T. B. (1961). *Minute on Indian education* (1835). In A. P. Thornton (Ed.), *The imperial idea and its enemies: A study in British power*. Macmillan.
- MacIntyre, A. (1981). *After virtue: A study in moral theory*. University of Notre Dame Press.
- MacIntyre, S. (Ed.). (2004). *The historian's conscience: Australian historians on the ethics of history*. Melbourne University Publishing.
- Marx, K., & Engels, F. (1978). *The communist manifesto*. In R. C. Tucker (Ed.), *The Marx–Engels reader* (2nd ed., pp. 469–500). W. W. Norton. (Original work published 1848)
- Meretoja, H. (2018). *The ethics of storytelling: Narrative hermeneutics, history, and the possible*. Oxford University Press.
- Mill, J. S. (1998). *Utilitarianism* (R. Crisp, Ed.). Oxford University Press. (Original work published 1863)
- Novick, P. (1988). *That noble dream: The "objectivity question" and the American historical profession*. Cambridge University Press.
- Ranke, L. von. (1885). *History of the Latin and Teutonic nations (1494–1514)* (G. R. Dennis, Trans.). Oxford: Clarendon Press.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Tsai, G. T. (2005). *Moral judgment and historical understanding*. Philosophical Studies Series.
- Tucker, A. (Ed.). (2009). *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*. Wiley-Blackwell.
- Weber, M. (1949). *The Methodology of the Social Sciences*. (E. A. Shils & H. A. Finch, Trans. & Eds.). Glencoe, IL: The Free Press.
- White, H. (1973). *Metahistory: The historical imagination in nineteenth-century Europe*. Johns Hopkins University Press.
- White, H. (2007). *The ethics of narrative: Essays on history, literature, and theory*. Cornell University Press.
- Zhang, S. (2010). Ethical responsibility and historical representation: Remembering trauma. *Journal of Historical Studies*, 12(1), 42–59.